

Vladimir Marković

Svetohranište Veroneseova poliptiha u Vrboskoj

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Predan 28. 7. 2004.

Sažetak

Autor je ustanovio da oslikano svetohranište na bočnom oltaru u župnoj crkvi u Vrboskoj pripada poliptihu Paola Veronesea koji se nalazi u glavnoj apsidi iste crkve. U slikama svetohraništa ne prepoznaje neposredni udio samog Veronesea, nego njegove radionice. Na pročelnoj slici glava mrtvoga Krista i glava anđela slikane su s

osobitom koncentracijom i crtačkom preciznošću, koje se ne ponavljaju na ostale dvije slike svetohraništa. Ipak, autor smatra da nije pouzdano dijeliti ove male slike, gotovo skice, između različitih ruku, tim više što još nije uspostavljen kritički instrumentarij za raspoznavanje suradnje majstora i njegovih pomoćnika.

Gljučne riječi: *Paolo Veronese, Veroneseova radionica, 16. st., Vrboska, poliptih sv. Lovrijenca, svetohranište*

Prije više od stotinu godina obavljani su opsežni radovi na obnovi *poliptiha sv. Lovrijenca*, koji se nalazi na glavnom oltaru župne crkve u Vrboskoj na otoku Hvaru. Tom je prilikom uklonjena njegova drvetom građena arhitektura. Projekt za novu mramornu arhitekturu oltara izradio je 1895. godine kipar Ivan Rendić.¹ Godinu dana potom Centralno povjerenstvo za zaštitu spomenika iz Beča, na zahtjev don Frane Bulića, konzervatora i ravnatelja Arheološkog muzeja u Splitu, uputilo je u Vrbosku restauratora Eduarda Gerischa da bi obavio pripreme za restauraciju slika s poliptiha. U svome izvještaju Gerisch je izrazio sumnju u atribuciju poliptiha Tizianu, koja se i kasnije ponavljala u publikacijama i bila je široko uvriježena među stanovništvom Vrboske i otoka Hvara.²

U ljeto 1900. Gerisch je slike restaurirao, ali im nije mogao vratiti njihov raniji razmještaj jer su prilikom zamjene drvenih arhitektonskih dijelova poliptiha mramornima bile uklonjene slike s atike oltara, pa se *Bog Otac* u trokutnom zabatu, nekada u vrhu poliptiha, kao i slika *anđela Gabrijela i sv. Marije* na klecalu, u prizoru *Navještenja*, i danas nalaze u sakristiji crkve. Ostale slike na Rendićevu oltaru ostale su raspoređene kao i prethodno. Na središnjem je platnu prikazan *sv. Lovrijenac* a iznad njega na oblacima *Bogorodica s djetetom i anđelima*, te do njih, na zasebnim nešto manjim platnima, s jedne strane *sv. Nikola* i s druge *sv. Ivan Krstitelj*. Sva tri sveca prikazani su kako stoje u punoj figuri. Na predeli oltara dvije su male slike: *Sv. Lovrijenac dovodi siromahe*

prefektu Valerijanu i Mučenje sv. Lovrijenca, obje s mnoštvom likova u gradskom krajoliku.

Nakon Gerischova izvještaja i restauracije slika te zamjene drvene oltarne arhitekture mramornom poliptih je utonuo u zaborav sve do 1922. godine, kada je A. Dudan, pišući o umjetnosti u Dalmaciji spomenuo Veroneseovo ime.³ Potom je Berenson u knjizi *Italian pictures of the Renaissance*, objavljenoj 1932., uvrstio poliptih u Veroneseov opus, ipak smatrajući slike s atike, *Boga Oca* i *Navještenje* radom njegove radionice.⁴ Dudanovo mišljenje uvažio je i Fiocco u Veroneseovoj monografiji iz 1934. godine, spomenuvši poliptih samo u jednoj rečenici, ali je u monografiju uvrstio reprodukcije sva tri velika platna s poliptiha, sa *sv. Lovrijencem, Nikolom* i *sv. Ivanom Krstiteljem*.⁵

Berenson i Fiocco sigurno nisu bili u Vrboskoj i vidjeli Veroneseov poliptih *in situ*, nego su svoje mišljenje temeljili na fotografijama snimljenima nakon Prvoga svjetskog rata za vrijeme talijanske okupacije Dalmacije, i pohranjenima u Cabinetto fotografico nazionale u Rimu.⁶ Vjerojatno se zato Dorotea Westphal u svojem izvješću *Malo poznata slikarska djela 14. do 17. vijeka u Dalmaciji*, objavljenom 1937. godine, nakon putovanja našom obalom i otocima odvažila suprotstaviti prethodno iznesenim sudovima autoriteta struke i umjesto Veroneseu poliptih je pripisala njegovu sljedbeniku Parasiju Micheliju.⁷

Atribucija D. Westphal ozbiljno je dovela u pitanje mišljenja Berensona i Fiocca donesena samo prema fotografijama slika,

Svetohranište poliptiha P. Veronesea, pozlaćeno i obojeno drvo, 56,5 x 42 x 33 cm, Vrboska, župna crkva

Tabernacle of P. Veronese polyptych, painted and gilt wood, 56,5 x 42 x 33 cm, Vrboska, Parish Church

pa se poliptih iz župne crkve u Vrboskoj, sada pripisan ruci Veroneseovog sljedbenika, našao izvan interesa istraživača Veroneseova opusa gotovo dvadeset godina – sve dok G. Gamulin nije 1955. godine objavio studiju u *Arte Veneta*, *Il polittico di Paolo Veronese a Verbosca*.⁸

Gamulin je poliptih vratio Veroneseu te odredio vrijeme njegova nastanka približno oko 1576.–1578. godine, dakle u razdoblje koje je na temelju arhivskih dokumenata već 1902. utvrdio P. Kuničić. P. Kuničić, naime, navodi da je poliptih naručen poslije 1571. godine, kada je turska mornarica na osvetničkom pohodu, nakon poraza u bitci kod Lepanta, opljačkala i spalila Vrbosku i njezinu župnu crkvu, ali svakako prije pohoda Vrboskoj apostolskog vizitatora i veronskog biskupa Augusta Valijera 1579., koji spominje da se na glavnom oltaru crkve nalazi »krasna slika« *sv. Lovrijenca*.⁹

Gamulinova atribucija poliptiha iz Vrboske Paulu Veroneseu bila je prihvaćena u stručnoj literaturi, ali s razložnim upozorenjem o još većem udjelu majstorove radionice nego što je predlagao Gamulin. Već je B. Berenson u obje predele

s prizorima iz života sv. Lovrijenca prepoznao rad Veroneseovih suradnika, R. Marini čak sve slike poliptiha smatra radioničkim radom, a Pignatti i Pedrocco pokušavaju točnije odrediti sudionike u izradi poliptiha, pripisujući ga uglavnom Paolovu bratu i suradniku Benedettu.¹⁰ Ruku samog Paola Veronesea naslućuju u pojedinostima svetačkih likova i *Bogorodici s anđelima*, prikazanoj u vrhu srednjeg platna iznad *sv. Lovrijenca*. Pouzdani dokaz o sudjelovanju samog Paola Veronesea u izradi poliptiha crtež je iz Accademie di Carrara u Bergamu, koji je bio izložen na slikarevoj izložbi održanoj u Veneciji 1988. godine, jer je u tom crtežu W. R. Rearick prepoznao pripremnu skicu za lik sv. Lovrijenca prikazan na srednjem platnu poliptiha.¹¹ Ali pitanje udjela Paola Veronesea na samim slikama poliptiha, te njegova brata Benedetta i ostalih suradnika radionice jasnije će se moći raspoznati po završetku restauracije slika, koja je već započela u splitskom odjelu Hrvatskoga restauratorskog zavoda. Nakon čišćenja predela potvrdilo se Berensonovo mišljenje izneseno davne 1932. godine da su oba prizora iz života sv. Lovrijenca radionički rad.¹² Ni nakon završene restauracije

Radionica P. Veronesea, *Mrtvi Krist a anđelom*, ulje na dasci, 20,4 x 10,6 cm, svetohranište poliptiha, Vrboska, župna crkva

Workshop of P. Veronese, The Dead Christ with Angel, oil on panel, 20,4 x 10,6 cm tabernacle of the polyptych, Vrboska, Parish Church

neće se steći sigurna predodžba o slikama poliptiha jer su prilikom zamjene njegove arhitekture 1895. godine možda uklonjene i pojedine slikane površine manjeg formata. Ta vjerojatnost potvrdila se nedavno, kada je nađeno svetohranište poliptiha izrađeno od pozlaćenog drva, a na oltaru zamijenjeno mramornim.

Put svetohraništa nije bio dalek. Ostalo je u istoj župnoj crkvi u Vrboskoj u kojoj je i Veroneseov polipth, ali preneseno na menzu oltara u njezinu desnom brodu i smješteno ispod oltarne pale Leandra Bassana koja prikazuje sv. Mariju od karmela. Svetohranište je oblika četverostrane u vrhu kupolasto zaključene prizme. Volutno je razvedenih bridova, jednako

Radionica P. Veronesea, *Anđeo s kandilom i čavlom*, ulje na dasci, 20,3 x 8,7 cm, svetohranište poliptiha, Vrboska, župna crkva
Workshop of P. Veronese, Angel with Censor and Nail, oil on panel, 20,3 x 8,7 cm, tabernacle of the polyptych, Vrboska, Parish Church

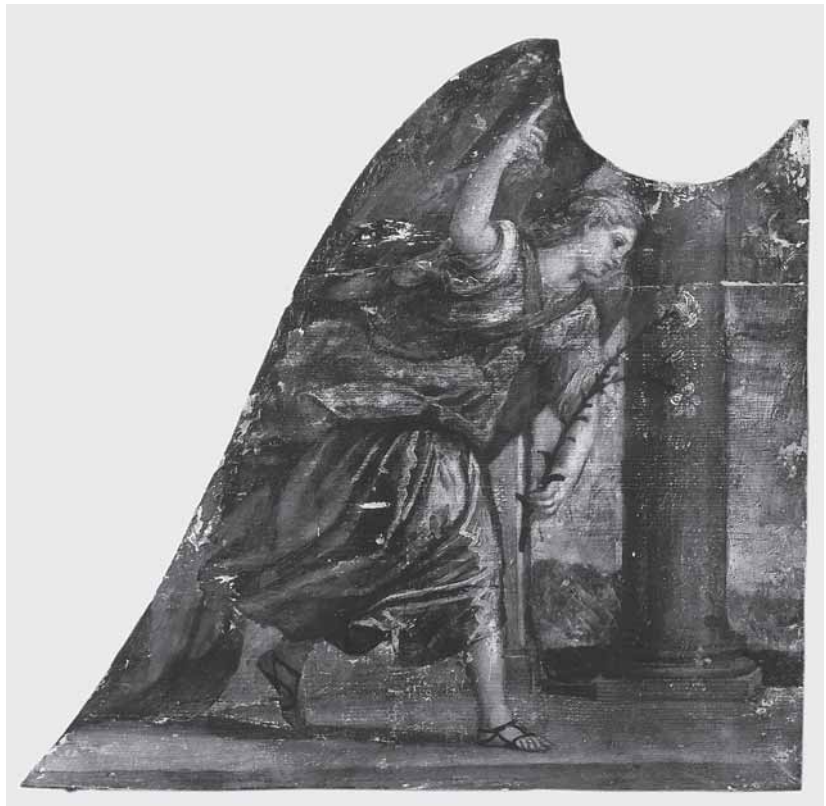

Radionica P. Veronesea, *Anđeo s kandilom*, ulje na dasci, 20,3 x 8,4 cm, svetohranište poliptiha, Vrboska, župna crkva
Workshop of P. Veronese, Angel with Censor, oil on panel, 20,3 x 8,4 cm, tabernacle of the polyptych, Vrboska, Parish Church

P. Veronese, *Navještenje*, ulje na platnu, 29 x 44 cm, detalj s arkandelom Gabrijelom, London, privatno vlasništvo

P. Veronese, Annunciation, oil on panel, 29 x 44 cm, detail with the Archangel Gabriel, London, privately owned

Radionica P. Veronesea, *Navještenje*, ulje na dasci, 50 x 50 cm, atika poliptiha, Vrboska, župna crkva

Workshop of Paolo Veronese, Annunciation, oil on panel, 50 x 50 cm, attic of the polyptych, Vrboska, Parish Church

okomitih kao i oni koji mu zabatno zaključuju stranice s dvije sučeljene volute. Pozlaćeno je, ali uključuje i tri male slike pravokutnog formata. Na bočnim plohama svetohraništa prikazani su anđeli u punoj figuri ispred plave pozadine. Na desnoj je postavljen pročelno, nagnuta tijela i raširenih ruku u kojima drži kandilo i čavao s Kristova križa, a na lijevoj je također s kandelom, ali prikazan u profilu, u hodu, tako da su mu haljine ponesene kretnjom. Na pročelnoj slici tjelohraništa mrtvi Krist prikazan je također u cijeloj figuri i tijelo mu pridržava anđeo, nježno prislonivši glavu na njegovo rame.¹³

Tema mrtvoga Krista prikazana frontalno u cijeloj figuri, visoko podignuta, tako da ga pridržavaju anđeli, karakteristična je za Veroneseovo kasno razdoblje, uglavnom poslije 1570. godine. Veronese varira položaj Krista, od sjedećeg do gotovo uspravljenog, a isto tako i broj anđela, dva ili tri do Kristova lika, pa priključuje i Bogorodicu, koja pridržava tijelo mrtvoga sina. U Vrboskoj samo jedan anđeo uz Krista sigurno je uvjetovan malim formatom slike.

Pokuša li se za prizor mrtvoga Krista sa svetohraništa u Vrboskoj naći podudarnosti s ostalim Veroneseovim djelima iste tematike, pokazat će se najrodnijom, barem po položaju Kristova tijela, slika u Museum of Fine Arts u Bostonu.¹⁴ Ista im je blaga skošenost tijela, na lijevo rame klonula glava, nešto isturena noga i slična postava opuštenih ruku. Ali intimnost kojom anđeo prislanja glavu uz Kristovo rame i priklanja se njegovu obrazu daje osobitu nježnost i draž slici sa

svetohraništa u Vrboskoj i te se odlike ne ponavljaju u ostalim Veroneseovim varijantama iste teme.¹⁵ I u likovnom pogledu upravo taj detalj s Kristovim licem i glavom anđela nadmašuje finoćom izvedbe druge slikane dijelove svetohraništa.

Anđeli prikazani na bočnim poljima svetohraništa, kao i mrtvi Krist s anđelom s pročelnoga, također pripadaju karakterističnom »repertoaru« Veroneseovih likova. Mladići plave kovrčave kose, u dugim haljinama, velikih krila, redovno se pojavljuju u majstorovim slikama neovisno o njihovoj tematici. Ali oba anđela sa svetohraništa rad su Veroneseovih suradnika. Lijevi s kandelom i čavlom u rukama rad je slabijeg suradnika, koji već u građi tijela sa suviše uskim grudnim košem i gomoljastim šakama pokazuje crtačke nespretности, osobito izražene i u nesigurnim i »razlišenim« potezima koji grade njegove haljine. Ali drugi anđeo, postavljen profilno, na desnom polju svetohraništa, samo s kandelom u ruci, znatno je bliži Veroneseovim postupcima oblikovanja. Nabori anđelovog plašta snažno su pokrenuti i slikani su na način koji priziva u sjećanje Veroneseove tonirane crteže. Građi ih s tri tonske vrijednosti – okerom su »ispisane« osvjetljene plohe i lomovi nabora, smeđom uvučene njihove površine, a mrkom umbrom usjeci i opertani obrisi volumena te duboki preklopi tkanina. Ali tim gustim krivoljnim tokovima boje Veroneseov pomoćnik ne predočava onu svjetlom oživljenu prostornost slikane stvari svojstvenu umi-

P. Veronese (?), *Mrtvi Krist s dva anđela*, ulje na platnu, 98 x 71 cm, Boston, Museum of Fine Arts

P. Veronese (?), *The Dead Christ with Two Angels*, oil on panel, 98 x 71 cm, Boston, Museum of Fine Arts

jeću njegova učitelja. Međutim, u crtačkoj postavi anđela, u prema naprijed nagnutom njegovu tijelu, snažnom iskoraku, položaju velikih krila, pa u pramene raščešljanoj i vjetrom ponesenoj kosi ponovno se pokazuje Veroneseova blizina. Tako prikazan lik zrcalno ponavlja arkandeo Gabrijel s Veroneseova *Navještenja* iz privatnog vlasništva nekad u Londonu. Tu sliku, također malog formata, T. Pignatti i F. Pedrocco datiraju u početak osamdesetih godina, dakle približno u vrijeme poliptiha iz Vrboske.¹⁶ Isti je položaj Gabrijela i u prizoru *Navještenja* također na poliptihu u Vrboskoj.

Istovjetni prikazi anđela na Veroneseovim slikama iz sedamdesetih godina nisu spomenuti s namjerom da bi se pokazala neka, upravo Veroneseova invencija njihove postave. Jer anđeo Gabrijel postavljen profilno, u zakoraku, s jednom podignutom rukom kojom navješćuje Mariji i drugom spuštenom, s granom ljljiana, konvencionalna je postava Navjestitelja ne samo u venecijanskom slikarstvu 15. i 16. stoljeća.¹⁷

U slikama sa svetohraništa u Vrboskoj ne prepoznaje se neposredan udio samog Paola Veronesea. Majstor je njihovu izradu prepustio suradnicima. Na pročelnoj slici s mrtvim Kristom Kristova glava i glava anđela slikane su s osobitom koncentracijom i crtačkom preciznošću, koje se ne ponavljaju na ostalim slikanim dijelovima svetohraništa.

Ipak nije pouzdano dijeliti ove male slike, gotovo skice, između različitih ruku, tim više što još nije uspostavljen kritički instrumentarij za raspoznavanje suradnje majstora i njegovih pomoćnika.

U Veroneseovim djelima sigurno su često sudjelovali i njegovi suradnici, osobito u izradi ornamentiranih tkanina, pozadinskih likova i prikaza arhitektonskih kulisa, ali to je bilo učestalo usvim velikim slikarskim radionicama.

Za prepoznavanje udjela suradnika osobito su prikladni slikarski zadaci koji uključuju veći broj slika različitih veličina i udjela u cjelini kojoj pripadaju. Zato će restauracija i ostalih slika s poliptiha u Vrboskoj, osobito velikih formata, omogućiti sigurnije prosudbe i pridonijet će boljem uvidu u način djelovanja Veroneseove radionice u kasnom razdoblju njegova života. Zaključimo za sada time da se nalaskom svetohraništa obogatio Veroneseov poliptih iz župne crkve u Vrboskoj na otoku Hvaru za još tri slike, te da je istodobno vraćen makar skromni dio njegove, prije više od stotinu godina uklonjene arhitekture.

Bilješke

- 1
PETAR KUNIČIĆ, Vrboska i njene rijetkosti, Sarajevo, 1902., 23. Autor opisuje župnu crkvu i njezin inventar, pa tako i glavni oltar. Također spominje izmjenu njegove arhitekture i restauraciju slika, navodeći imena autora i datume kada su radovi obavljani.
- 2
Isto tako i P. Kuničić ponavlja atribuciju Tizianu u publikaciji iz 1902. godine, navedenoj u bilješci 1.
- 3
ALESSANDRO DUDAN, *La Dalmazia nell'arte italiana*, vol. II, Milano, 1922., 394–395.
- 4
BERNARD BERENSON, *Italian pictures of the Renaissance*, Oxford, 1932., 427.
- 5
GIUSEPPE FIOCCO, Paolo Veronese, Roma, 1934., 78, 124.
- 6
Tu uvjerljivu pretpostavku iznosi GRGO GAMULIN u studiji: *Il Polittico di Paolo Veronese a Verbosca*, u: *Arte Veneta*, god. IX (1955.), 86–94.
- 7
Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 258 (1937.), 25–38.
- 8
GRGO GAMULIN (bilj. 6), 86–94.
- 9
PETAR KUNIČIĆ (bilj. 1), 23.

- 10
R. MARTINI, *Tutta la pittura di Paolo Veronese*, Milano, 1968. 192; TERISIO PIGNATTI, FILIPPO PEDROCCO, Veronese, sv. II, Milano, 1995., 525.
- 11
Paolo Veronese – disegni e dipinti, katalog izložbe, 24 Marzo – 10 Luglio 1988., Venezia, Fondazione Giorgio Cini, 67–68.
- 12
BERNARD BERENSON (bilj. 4), 427.
- 13
Krist s anđelom maslikan je na vratašcima svetohraništa. Ključanica na vratašcima čini se da je naknadno probijena, pa je njezinom upotrebom djelomično oštećena Kristova desna ruka i uz nju postavljeno tijelo anđela.
- 14
Poliptih iz Vrboske i slika iz Bostona u monografiji T. PIGNATTIJA i F. PEDROCCA, *Veronese*, Milano, 1995., 505, 525, uvrštene su u poglavlje *Opere attribuite*. Bostonska je slika smatrana Veroneseovim autografom, ali je R. MARTINI 1968. godine u *Tutta la pittura di Paolo Veronese* (Milano, BR. 192) i potom T. PIGNATTI u *Veronese*, Venecija, 1976. pripisuju njegovu bratu Benedettu.
- 15
Možda su najbliže dvije varijante mrtvoga Krista s anđelima koje nalaze u Staatliche Museen u Berlinu, međutim u jednoj (inv. br. 295) sučeljeni su gotovo u »dijaloškoj« pozici, a u drugoj (inv. br. 312) Kristova glava i glava anđela paralelno su i odmaknuto postavljene.
- 16
TERISIO PIGNATTI, FILIPPO PEDROCCO (bilj. 10), 450.
- 17
Tako je prikazan anđeo Gabrijel i na Tizianovu poliptihu iz dubrovačke Katedrale, dvadeset pet godina starijem od Veroneseova poliptiha.

Summary**Vladimir Marković****The Tabernacle of Veronese's Polyptych in Vrboska**

The pictures from the polyptych of St Lawrence on the high altar of the Parish Church of Vrboska have been identified as a work of the workshop of Veronese. In pictures of the recently found tabernacle of the polyptych, with depictions of two angels on the side panels and the dead Christ, being supported by an angel on the front, no direct share of Paolo Veronese

himself can be recognised. On the front picture the heads of Christ and the angel are painted with particular concentration and draughtsmanly precision, which are not repeated on the other parts of the tabernacle. Still, these pictures, almost sketches, cannot reliably be apportioned out to different hands, the more so that no set of critical instruments has as yet been created to distinguish the collaborative efforts of the maestro and his associates. The finding of the tabernacle has enriched the Veronese polyptych from the Parish Church of Vrboska, Hvar, by three more pictures, and to its architecture, removed more than a hundred years ago, a part, even if a modest part, has been restored.

Key words: Paolo Veronese, the Veronese workshop, 16th century, Vrboska, polyptych of St Lawrence, tabernacle